

tacea; 17 видів – до додаткового регіонального районного списку охорони на території Глухівського району, де мають місце найнижчі показники заповідності території: *Sanquisorba officinalis*, *Briza media*, *Beckmania eruciformis*, *Melica nutans*, *Coronilla varia*, *Salvia nutans*, *Scilla siberica*, *Corydalis solida*, *Valeriana officinalis*, *Vincetoxicum hirundinaria*, *Menyanthes trifoliata*, *Hesperis matronalis*, *Naumburgia thyrsoiflora*, *Thalictrum aquilegifolium*, *T. minus*, *Verbascum nigrum*, *Polygonatum multiflorum*.

Відмічено як зникнення окремих місцезростань, так і зменшення чисельності особин в популяціях вказаних видів.

Література

1. Андрієнко Т.Л. Охорона фіторізноманіття на природно-заповідних територіях України / Т.Л.Андрієнко, В.А.Онищенко // Вісн. Запорізь. держ. ун-ту. – 2004. – №1. – С.19-24.
2. Заповідні скарби Сумщини / [під заг. ред. Т.Л. Андрієнко]. – Суми: Джерело, 2001. – 207 с.
3. Каталог видів флори і фауни України, занесених до Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Вип. I. Флора / [під ред. В.І.Чопика]. – К., 1999. – 20 с.
4. Коваль Л.В. Рідкісні види судинних рослин Кролевецько-Глухівського геоботанічного району / Коваль Л.В. // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – 2005. – №3 (83). – С.36 – 44.
5. Конопля О.М. Рідкісні й корисні рослини сходу України та шляхи їх раціонального використання і збереження / Конопля О.М.: матеріали наукової конференції [“Еколого-біологічні дослідження на природних і антропогенно-змінених територіях”] – Кривий Ріг: 2002. – С. 168 – 169.
6. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (м. Берн. 1979 р.). – К., 1988. – С. 1 – 86.
7. Кричфалуший В.В. Біогеоecологія рідких видів рослин / В.В.Кричфалуший, В.И. Комендар– Львов: Світ., 1990. – С.5 – 10.
8. Червона книга України. Рослинний світ / [відп. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко]. – Київ: УЕ, 1996. – 608 с.

НАПРЯМКИ АНТРОПОГЕННІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ БРЮФЛОРИ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Гапон С.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Флора і рослинність України в останні десятиріччя зазнають значного антропопресингу. Зміни фіторізноманіття в цілому сприяють і появі змін в конкретних групах рослинного світу. Це стосується і мохоподібних [5]. Хоча останні безпосередньо не знищуються людиною, але загальні зміни флори і рослинності ведуть і до змін у бріюфлорі і покриві мохоподібних. Тому метою нашої роботи і було виявлення напрямків змін бріюфлори Лісостепу України.

Аналізуючи сучасний стан бріюфлори регіону та порівнюючи її склад за літературними даними (кінець ХІХ та початку ХХ століття) відмічаємо основні напрямки змін. Вони, насамперед, проявляються в збідненні видового складу мохів, звуженні ареалу окремих видів або їх повного зникнення в межах досліджуваного регіону, зниженням їх проективного покриття, частоти трапляння, скороченням життєвого циклу окремих бріюфітів.

У результаті проведених досліджень було встановлено, що процес

збіднення бріофлори Лісостепу України проходить в двох напрямках: в цілому по регіону та в конкретних його частинах. У першому випадку спостерігається загальне зниження кількісних показників в бік збільшення кількості зниклих та ймовірно зниклих видів. Як зауважує М.Ф. Бойко [2] останні можуть бути в подальшому виявлені, але беручи до уваги все зростаючий ступінь антропоїчного пресингу на регіон досліджень, швидше всього це є неможливим. У другому випадку зникають види, їх популяції в конкретних частинах регіону.

До групи зниклих та ймовірно зниклих видів ми відносимо ті, останні знахідки яких датуються кінцем XIX, початком XX ст. У межах регіону дослідження ця група налічує 19 видів. Серед них печиночники (3 види), сфагнови (2), брієві (14). Це *Scapania nemorea*, *Trichocolea tomentella*, *Dicranoweisia cirrata*, *Dicranodontium denudatum*, *Pleurozium acuminatum* та ін. Використовуючи ці показники, встановлюємо ІАПР (індекс антропогенного пресингу), введений М.Ф. Бойком [2] для бріофлори досліджуваного регіону. ІАПР мохоподібних Лісостепу України 4,9%. Тобто майже 5% всієї бріофлори ймовірніше всього зникли з регіону дослідження.

У другому випадку ми встановлюємо регіональні особливості збіднення бріофлори. Так, наприклад, порівнюючи сучасні збори із знахідками М.О. Алексенка [1] на півночі регіону (Харківська та Сумська обл.) нами не були виявлені [4] такі види: *Scapania nemorea*, *Trichocolea tomentella*, *Tetraphis pellucida*, *Fissidens adianthoides*, *Dicranoweisia cirrata*, *Dicranodontium denudatum*, *Dicranella rufescens*, *Pleurozium acuminatum*, *Pohlia annotina*, *Philonotis fontana*, *Fontinalis antipyretica*, *Neckera complanata*. Хоча при дослідженні мохового покриву поодинокі знахідки *Tetraphis pellucida*, *Neckera complanata* були відмічені в Полтавській обл. Вважаємо, що територія поширення виду *Homalia trichomanoides* на Лівобережжі регіону звузилася, адже М.О. Алексенко [1] подавав цей вид як звичайний. За результатами наших досліджень, він трапляється швидше спорадично і приурочений до природних, найменш антропогенізованих ділянок старовікових широколистяних лісів. Адже знахідки його в межах регіону стосуються переважно природно-заповідних об'єктів.

Відчутно змінена в межах Лівобережжя і флора сфагнів [4]. Адже осушення сфагнових боліт в околицях міст Харкова, Полтави, Зінькова зумовило зникнення цієї групи мохів. Ймовірніше всього в зв'язку із забрудненням річок не трапляється *Fontinalis antipyretica*. На Правобережжі регіону останніми знахідками не підтверджена наявність видів з вапняків: *Syntrichia calcicola*, *S. montana*, *S. norvegica*.

Степові ділянки зазнають активного тиску господарської діяльності людини: розорювання, випасання худоби, скошування трав'яного покриву, що призводить до ксерофітизації умов [2]. Це впливає і на зростання мохоподібних в межах Лісостепу України. З одного боку підвищується ценотична роль ксеромезофітних мохів (*Syntrichia ruralis*, *Abietinella abietina*, *Brachythecium albicans* (особливо при достатній кількості опадів), а з іншого – знижується частота трапляння більш вологолюбних мезофітних видів (*Plagiommium cuspidatum*, *Atrichum undulatum* та ін.), що призводить до збіднення степової бріофлори.

Наступним напрямком антропоїчної трансформації бріофлори є її синантропізація. У зв'язку із загальною синантропізацією флори та рослинності ми маємо явище і бріосинантропізації та формування синантропних бріогруповань. За даними М.Ф. Бойка [3] синантропна фракція бріофлори України налічує 143 види мохів з 56 родів, 19 родин (аналізувався лише

відділ *Bryophyta*). Адвентивні види відсутні, є лише апофіти – синантропні місцеві види.

У результаті наших досліджень, перегляду гербаріїв та аналізу літературних джерел встановлено, що синантропна фракція бріофлори Лісостепу України налічує 111 видів мохоподібних з 23 родин, 51 роду, в тому числі відділ *Anthocerotophyta* репрезентований 2 видами з 2 родів, 1 родини; *Marchantiophyta* – 4 з 3 родів, 3 родин; *Bryophyta* – 105 видів з 19 родин 46 родів. Серед апофітних видів синантропної бріофлори Лісостепу України на геміапофіти та евантапофіти. До першої групи відносяться мохоподібні, які зростають як в природних, так і антропогенізованих екотопах, до евантапофітів – частіше трапляються в природних екотопах, ніж антропогенізованих. У флорі мохоподібних лісостепової зони України відмічено 50 видів геміапофітів (13,0% від всієї кількості видів зони та 6% України в цілому) та 61 вид евантапофітів (15,9% від всієї кількості видів зони та 7,3% України в цілому).

Це переважно широко розповсюджені, рудеральні, космополітні види, поширення яких пов'язане з господарською діяльністю людини. Необхідно підкреслити, що одним із аспектів синантропізації бріофлори є створення для мохоподібних нових субстратів. Так, наприклад, своєрідна флора мохів та мохова рослинність формується на дахах та фундаментах будинків, опорах мостів та ін.

Отже, в бріофлорі Лісостепу України під впливом антропогенного пресу відбулися зміни, які полягають, з одного боку, в збідненні її видового складу, скороченні чисельності і частоти трапляння рідкісних та зникаючих видів, зниженні ценотичної ролі ряду мохів, а з іншого – в уніфікації бріофлори, яка зумовлена зміною біоекологічних особливостей видів під впливом високого атмосферного забруднення і значного рекреаційного навантаження, інтенсивним поширенням космополітних та рудеральних видів в урбанізованих місцевостях. Крім того спостерігається також і загальний процес синантропізації флори мохоподібних.

Література

1. Алексенко М. А. Лиственные мхи северной части Харьковской губернии и смежных уездов Курской губернии / М. А. Алексенко // Тр. о-ва испытат. природы при Харьков. у-те. – 1897. – 31. – С. 3–23.
2. Бойко М. Ф. Анализ бриофлоры степной зоны Европы / Михаил Федосеевич Бойко. – К. : Фитосоциодентр, 1999. – 180 с.
3. Бойко М. Ф. Синантропна бріофлора України / М. Ф. Бойко // Чорноморський ботанічний журнал. – 2005. – Т. 1, № 2. – С. 24–32.
4. Гапон С. В. Антропогенні зміни бріофлори Лівобережного Лісостепу України за останнє сторіччя / С. В. Гапон, О. В. Лобачевська // Праці науков. т-ва імені Тараса Шевченка. – Львів, 1999. – С. 122–132.
5. Рыковский Г. Ф. Изменения бриофлоры как компонента растительного покрова под влиянием антропогенных факторов / Г. Ф. Рыковский // М-лы VI конф. по споровым растениям Средней Азии и Казахстана (Душанбе, сентябрь, 1978 г.). – Душанбе, 1978. – С. 310–311.